

نقدی بر مباحث فرعی و عنوان‌های داخلی مقالات علمی - پژوهشی زبان و ادبیات عربی

دکتر صادق عسکری^۱

چکیده

نقد و بررسی مباحث فرعی و عناوین داخلی مقالات علمی - پژوهشی و تعیین میزان تطابق عنوان‌های داخلی مقالات مذکور با یافته‌های علمی جدید، یکی از مهم‌ترین راه‌های رفع نواقص موجود و ارتقای سطح علمی مقالات دانشگاهی است. مطالعه‌ی بیش از ۸۰ مقاله منتشره در مجلات علمی - پژوهشی معتبر زبان و ادبیات عربی، بیانگر آن است که رعایت ضوابط و معیارهای انتخاب مباحث فرعی و تنظیم عنوان‌های داخلی مقالات، نیاز به تجربه و دقت فراوانی دارد؛ که بسیاری از مقالات رشته زبان و ادبیات عربی آن را رعایت نکرده‌اند و شاید ناشی ناآگاهی نویسندگان از معیارهای انتخاب مباحث فرعی و تنظیم عنوان‌های داخلی مقالات باشد. کاستی‌هایی مانند نبود مباحث فرعی و یا عنوان بندی داخلی، یا مقدمه و خاتمه، و همچنین عناوین داخلی تکراری و کلیشه‌ای، عناوین اولیّه زائد، .. منجر به بی‌تناسبی عناوین داخلی با موضوع مقاله شده است و می‌توان با اجتناب از آنها، مقالات را به استانداردهای جدید روش تحقیق نزدیک کرد.

کلید واژه‌ها: مقالات پژوهشی، عناوین داخلی، روش تحقیق، زبان و ادبیات عربی

مقدمه

انتخاب مباحث فرعی و تنظیم عنوان‌های داخلی مقالات علمی _ پژوهشی به عنوان شاخه‌ای از روش تحقیق، یکی از مهم‌ترین معیارها در ارزیابی تسلط و اشراف همه جانبه پژوهشگران بر عناصر و افکار اساسی موضوع مورد بحث است؛ زیرا که با دقت در جوانب و زوایای متعدّد موضوع مورد بحث و تنظیم علمی و منطقی مباحث و عنوانهای فرعی آن می‌توان بر عمق علمی و غنای پژوهش افزود و میزان نوآوری و تولید علم را در آن افزایش داد.

بر همین اساس در این پژوهش به نقد و بررسی مباحث فرعی و عناوین داخلی تعداد ۸۸ مقاله علمی _ پژوهشی زبان و ادبیات عربی که در ۱۸ شماره از مجلات علمی پژوهشی کشور چاپ شده‌اند، پرداخته (فهرست عناوین مجلات و شماره‌های مربوطه در پایان این مقاله آمده است) و میزان تطابق عنوان‌های داخلی این مقالات را با یافته‌های علمی جدید مورد ارزیابی قرار می‌دهیم، ولی برای اجتناب از اطاله کلام فقط مهم‌ترین نتایج به همراه گویاترین شواهد در این مقاله ذکر شده است و از ذکر نام مقالاتی که دارای نواقص مشابه بوده‌اند خودداری گردید.

بدین منظور ابتدا مفهوم و ماهیت عنوان بندی مباحث فرعی و معیارهای علمی در انتخاب و تنظیم آن را با استفاده از منابع و مراجع روش تحقیق استخراج نموده و سپس بر اساس معیارهای مذکور تمامی مقالات سه الی پنج شماره آخر مهم‌ترین مجلات معتبر را که تا پایان زمستان ۸۶ چاپ شده‌اند بررسی می‌کنیم. به این امید که نتایج حاصله بتواند راهکار مفیدی جهت رفع نواقص ارائه دهد.

البته در گذشته نیز مقالات ارزشمندی به بررسی مقالات عربی پرداخته‌اند؛ مانند مقاله «تحلیلی گزارشگونه از مقالات چاپ شده مجله انجمن زبان عربی»، تألیف مشترک آقایان فرامرز میرزایی و خلیل پروینی و علی سلیمی که در شماره ۱۰ مجله انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی چاپ شد. همچنین مقاله «نقد و تحلیل مقالات علمی پژوهشی گروه زبان و ادبیات عربی ایران» (از سال ۸۲-۸۶)، تألیف مشترک آقای علی باقر طاهری نیا و مریم بخشی که در شماره ۱۳ مجله انجمن زبان و ادبیات عربی به

چاپ رسیده است؛ اما تفاوت این مقاله با دو مقاله فوق الذکر در این است که دو مقاله مذکور بیشتر به تحلیل کمی و شکلی و گزارش آماری پرداخته‌اند؛ در حالی که این مقاله تنها به نقد کیفی و محتوایی مباحث فرعی و عنوان‌های داخلی مقالات چاپ شده می‌پردازد.

به عنوان مثال، مقاله اول به ضعف‌هایی از قبیل فقدان استناد به مقالات علمی و فقدان مسئله علمی مفید و عنوان نامناسب و چکیده ناگویا و عدم اشاره به پیشینه تحقیق و نبود نتیجه و پیشنهادها و زبان نوشتاری نامناسب اشاره نموده و در نهایت یک جامعه آماری از موضوع مقالات و رتبه و مراکز علمی نویسندگان و همچنین تعداد مقالات اعضای هیأت تحریریه در ۱۰ شماره اول مجله انجمن زبان عربی ارائه داده است.

اما مقاله دوم پس از ارائه چند نمودار آماری از مقالات عربی در بین کل مقالات چاپ شده در علوم انسانی و در نتیجه سرانۀ تالیف مقاله برای هر یک از اعضای هیأت علمی زبان و ادبیات عربی، و همچنین پس از تعیین میزان همکاری گروهی در تالیف مقالات، به نواقصی از قبیل عدم انتخاب عنوان مناسب علمی، چکیده‌های ناقص، فقدان پیشینه تحقیق، عدم تبیین اهداف و مسئله تحقیق، نتایج کلی و مبهم و غیر شفاف، فقدان استناد به تولیدات و مقالات علمی، عدم توجه به انتخاب دقیق منابع و مراجع استنادی اشاره نموده، به برخی موانع رشد مقالات علمی _ پژوهشی زبان و ادبیات عربی اشاره کرده است.

بر اساس آنچه گفته شد، روشن است که موضوع مورد بحث در این مقاله یعنی بررسی مباحث فرعی و چگونگی تنظیم عناوین داخلی مقالات علمی _ پژوهشی زبان و ادبیات عربی، در دو مقاله قبلی مورد توجه قرار نگرفته است. هر چند باید اعتراف کرد که مسائل مطروحه در آن مقالات در جای خود مهم و ضروری بوده، به عنوان اولین گام‌ها در نقد مقالات عربی ارزش و جایگاه والایی دارد.

شایان ذکر است که هدف از بیان برخی نواقص موجود، چیزی جز اجتناب از این نواقص و در نتیجه ارتقای سطح علمی مقالات نیست؛ لذا برای حفظ شأن و منزلت

والای استادان و نویسندگان ارجمند _ که این حقیر سال‌ها شاگرد برخی از آنان بوده ام و همچنین برای حفظ جایگاه مجلات علمی _ پژوهشی و سردبیران محترم که پیشرفت‌های کنونی حاصل زحمات طاقت فرسای آنان است، از ارجاع و درج نام نویسنده و مجله خودداری کرده‌ایم و فقط عناوین مجلات مورد بررسی را در اینجا ذکر کنیم:

- ۱- مجله انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی، شماره ۴ (پاییز و زمستان ۱۳۸۴) تا شماره ۸ (زمستان ۸۶).
- ۲- مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، شماره ۱۵۶ (بهار ۱۳۸۶) تا شماره ۱۶۰ (بهار ۸۷).
- ۳- مجله دانشکده ادبیات دانشگاه تهران، شماره ۱۷۸ (بهار ۱۳۸۵) تا شماره ۱۸۰ (بهار ۸۶).
- ۴- مجله دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه اهواز، شماره ۴ (پاییز و زمستان ۱۳۸۳) تا شماره ۶ (پاییز و زمستان ۱۳۸۵).
- ۵- پژوهش نامه علوم انسانی دانشگاه شهید بهشتی، ویژه نامه زبان و ادبیات عرب، شماره ۴۷ و ۴۸، (پاییز و زمستان ۱۳۸۴).
- ۶- مجله علوم انسانی دانشگاه الزهراء، ویژه نامه زبان و ادبیات عرب، شماره ۵۲، (زمستان ۱۳۸۳).
- ۷- مجله علوم انسانی دانشگاه اصفهان، جلد چهاردهم شماره ۲، (۱۳۸۳).

اهمیت و ضرورت عنوان‌های داخلی و معیارهای علمی تنظیم آن

تنظیم مباحث فرعی در هر پژوهش که یکی از معیارهای اساسی در ارزشیابی مقالات و در عین حال مشکل‌ترین مرحله تحقیق است، (عزت الله نادری و مریم سیف نراقی، ص ۲۰۱؛ احد فرامرز قرا ملکی، ص ۳۴۷؛ خاکی، ص ۳۰۸؛ علی دلاور، ص ۳۷؛ عباس خورشیدی و همکاران، ص ۴۷۱) عبارت است از انتخاب و تعیین راه‌هایی که پژوهشگر آن را در ذهن خود ترسیم نموده تا از طریق آن به هدف مورد نظر در تحقیق خود دست یابد. (احمد

شلیبی، ص ۳۳؛ مشکین فام، ص ۲۶؛ یحیی الجبوری، ص ۲۹)

موضوع هر مقاله‌ای عناصر و قضایای مخصوص به خود دارد که با موضوعات دیگر مقالات متفاوت است، لذا پژوهشگر باید آن عناصر و اندیشه‌ها را استخراج کرده با کنار هم قرار دادن منطقی آنها مباحث و عنوان‌های فرعی مقاله را تنظیم کند. (علی صابری، ص ۲۳) بدین ترتیب که عنصر اصلی و مسئله اساسی را عنوان مقاله و عناصر فرعی و ثانویه را به عنوان مباحث و عناوین فرعی مقاله قرار می‌دهد. (احمد شلیبی، ص ۳۵) شکی نیست که تعیین مباحث یک موضوع در ذهن پژوهشگر یک جا و یک دفعه و به صورت دقیق و تکمیل شده شکل نمی‌گیرد، بلکه پس از مطالعه وسیع و عمیق پیرامون زوایای گوناگون و مراجعه و بررسی عنوان‌های مقالات برجسته مشابه و به دنبال مشاوره با متخصصین و همچنین تأملات و گفتگوهای درونی پژوهشگر در خلوت خود به دست می‌آید. (احمد شلیبی، ص ۳۳، ۳۵؛ مشکین فام، ص ۲۶؛ یحیی الجبوری، ص ۴۸)

بر این اساس هرگز نباید یک تنظیم و عنوان‌بندی کلیشه‌ای از پیش تعیین شده را برای مباحث مقالات انتخاب کرد بلکه باید با صبر و حوصله و دقت اجازه داد که عنوان‌های موضوع در طی مطالعات و فیش برداری‌های مطابق با معیارهای مذکور و به صورت تدریجی و ابتکاری تنظیم گردد. (أمیف سنو، محاضرات في منهجية البحث، به تاریخ ۲۰/۲/۲۰۰۲)

همچنین عناوین داخلی مانند عنوان اصلی مقالات باید واضح و بدون ابهام بوده و دارای تنظیم منطقی سلیم و منظم باشند (شوقی ضیف، ص ۲۷، ۳۳؛ مشکین فام، ص ۲۷، احمد شلیبی، ص ۳۶، عزت الله نادری و مریم سیف نراقی، ص ۲۰۲، غلامرضا خاکی، ص ۲۲؛ عباس خورشیدی و همکاران، ص ۴۶۹، ۵۰۸). به عبارت دیگر عنوان بندی مقاله همان تنظیم معلومات و یافته‌های علمی موجود در فیش‌های مطالعه است که در یک جهت‌گیری منسجم و پیوسته مانند حلقه‌های زنجیر پشت سر هم قرار می‌گیرد؛ به طوری که اگر مبحثی از جای خود جابه‌جا شود و زودتر یا دیرتر از مباحث دیگر بیاید مانند این است که حلقه‌های زنجیر، به هم بریزد؛ لذا برای اجتناب از این آشفتگی در تنظیم مباحث و عنوان بندی مقالات می‌توان موضوعات را به عنوان مثال بر اساس اهمیت

و ضرورت یا بر اساس زمان یا مکان یا ... تنظیم کرد (شوقی ضیف، ص ۲۹، ۷۳؛ علی صابری، ص ۲۳).

بالاخره به عنوان آخرین ویژگی عنوان بندی و تنظیم مباحث فرعی مقالات می‌توان به ضرورت وجود مقدمه و خاتمه در مقالات اشاره کرد که به عنوان مکمل عنوان بندی و تنظیم مباحث یک موضوع به شمار می‌آید (بتول مشکین فام، ص ۲۷؛ یحیی الجبوری، ص ۳۲؛ فرامرز میرزایی و همکاران، ص ۱۷۱).

آنچه تا کنون در این مبحث ذکر شد، مهم‌ترین ویژگی‌ها و معیارهای علمی در عنوان بندی و تنظیم مباحث یک مقاله است که با مراجعه به کتاب‌های متعدد روش تحقیق و اقوال صاحب‌نظران در این زمینه جمع‌آوری و ارائه گردید. اینک بر اساس همین معیارها به ارزیابی مقالات منتشره زبان و ادبیات عربی پرداخته، نتایج حاصله را به شرح زیر عرضه می‌داریم؛ تا شاید گام کوچکی باشد برای رفع نواقص کیفی مقالات علوم انسانی و زبان و ادبیات عربی که بسیاری از پژوهشگران نسبت به آن هشدار داده‌اند. (زرین کوب، عبدالحسین، ص ۹؛ لطف آبادی، ص ۷-۱۲؛ طاهری نیا، ص ۱۲۵-۱۲۶)

أ: مقالات بدون مباحث فرعی و عنوان‌های داخلی

با وجود تاکید فراوان پژوهشگران و صاحب‌نظران روش تحقیق، بر اهمیت و ضرورت فصل بندی و انتخاب عناوین و مباحث فرعی یک تحقیق، گاهی در مجلات معتبر علمی پژوهشی مقالاتی یافت می‌شوند که هیچ‌گونه عنوان بندی داخلی ندارند و بدون عناوین فرعی که بیانگر زوایای موضوع باشد، به بررسی یک موضوع به طور کلی پرداخته‌اند.

البته این نقص که در جای خود بسیار بزرگ و غیر قابل اغماض است، بسیار نادر است؛ چرا که اکثر نویسندگان محترم تلاش کرده‌اند با انتخاب عناوین فرعی زوایای موضوع مورد بحث را نشان دهند. با این حال، این نقص بزرگ از نویسندگان محترم داوران و سردبیران و اعضای محترم تحریریه مجلات معتبر علمی - پژوهشی کشور هر چند که به ندرت اتفاق افتاده باشد، هرگز پذیرفتنی نیست.

اما مقالاتی که بدون هیچ‌گونه عنوانهای داخلی و مباحث فرعی بوده عبارتند از:

۱- اهمیت و نقش زبان عربی در ایران شناسی

۲- نقد ادبی در عصر عباسی

نویسندگان محترم این دو مقاله به سادگی می‌توانستند با استفاده از موضوعات مطروحه چند عنوان فرعی انتخاب نموده و آنها را به عنوان مباحث فرعی ذکر کنند. شایان ذکر است، این دو مقاله علاوه بر نقص فوق، بسیار وسیع و کلی هستند؛ یعنی دارای موضوع بسیار وسیعی هستند که بررسی آن در یک مقاله امکان‌پذیر نیست، بلکه مستلزم کتابی پر حجم و ضخیم است. بدین ترتیب معلوم می‌شود که هر دو مقاله مذکور، دارای دو نقص بسیار بزرگ و هستند که ارائه آن توسط نویسنده محترم شگفت‌آور و تأیید و پذیرش آن از طرف داور و سردبیر و هیئت تحریریه سؤال برانگیز است.

ب- اکتفاء به مقدمه و خاتمه بدون مباحث و عناوین داخلی

این گروه از مقالات مانند گروه اول مقالاتی هستند که هیچ‌گونه عنوان بندی داخلی و مباحث فرعی ندارند و فرقیشان با گروه قبل این است که دارای دو عنوان مقدمه و خاتمه یا نتیجه هستند. با همه ضرورت و اهمیتی که صاحب‌نظران برای مقدمه و خاتمه در یک پژوهش و تحقیق قائل هستند، شکی نیست که دو عنوان مقدمه و خاتمه که مباحث آغازین و پایانی مقالات هستند، هرگز نمی‌توانند جایگزین عناوین و مباحث فرعی مقالات باشند؛ زیرا هرگز بیانگر جوانب و زوایای متعدد موضوع مورد بحث نیستند، بلکه فقط عناوین مشابهی هستند که در غالب مقالات علمی با موضوعات مختلف یافت می‌شوند.

اما مقالاتی که فقط دارای دو عنوان مقدمه و خاتمه‌اند عبارتند از:

۱- نقد و بررسی روش‌ها در طبقه بندی جناس

۲- الحاق؛ یک ابزار ساخت شناسی است

۳- حکم متبئی الغرب؛ إبداع أم اتباع

۴- الأدب المقارن لطفه ندی فی میزان النقد والدراسة

مقالات فوق که دارای موضوعات و عناوین جذاب و مفیدی هستند، متأسفانه به علت عدم انتخاب موضوعات و مباحث فرعی و فقدان عنوان بندی داخلی دارای نقص بزرگی هستند؛ لذا بسیار ضروری به نظر می‌رسد که پژوهشگران و داوران فاضل به این امر مهم توجه کنند و با دقت در جوانب موضوع مورد بحث، نسبت به انتخاب مباحث فرعی و عناوین داخلی یک مقاله اهتمام لازم را مبذول دارند تا مقالات منتشره از استانداردهای معمول جهان در این زمینه برخوردار باشند.

ج- مقالات بدون مقدمه و خاتمه

این دسته از مقالات بر عکس مقالات دسته قبل، در عین دارا بودن مباحث فرعی و عنوان‌های داخلی، از داشتن مقدمه و خاتمه محرومند. در حالی که مطابق معیارهایی که در آغاز این تحقیق آمده، روش شناسان و صاحب نظران روش تحقیق عقیده دارند که مقدمه و خاتمه از عناصر مکمل عنوان بندی مقالات است؛ زیرا خواننده را در درک موضوع مورد بحث و مشکلات و پرسش‌های موجود و در نهایت نتایج بدست آمده از تحقیق و پاسخ‌های و راه حل‌های ارائه شده یاری می‌دهد. بر همین اساس تمامی مجلات علمی _ پژوهشی، داشتن مقدمه و خاتمه را شرط اساسی چاپ مقالات ذکر کرده‌اند. با این اوصاف، در بین مقالات منتشره در مقالات علمی _ پژوهشی معتبر کشور، مقالاتی یافت می‌شود که فاقد این دو عنصر اساسی‌اند. این مقالات عبارتند از:

۱- نقد الكتب الدراسية في أقسام العربية بایران؛ معایر و آفاق

۲- توفیق الحکیم زندگی و آثار

۳- شعر سیاسی در عصر اموی

۴- منادا نقش دستوری ناشناخته

۵- بازتاب قرآن در ضرب المتهای فارسی

۶- شوقی ضیف، نگاهی نو به میراث ادب عربی

شایان ذکر است که در ابتدای مقالات دوّم و سوّم و چهارم و پنجم مبحثی آمده که شاید به توان آن را به جای مقدمه به حساب آورد، ولی نویسنده عنوان مقدمه را بر آن نگذاشته است. با این حال شاید بتوان گفت مقالات مذکور از حیث نداشتن مقدمه نقصی ندارند اما هر پنج مقاله مذکور فاقد خاتمه‌اند، و شکی نیست که از این حیث دارای نقصی آشکارند.

اما مقالاتی که دارای مقدمه بوده، ولی فاقد خاتمه‌اند، عبارتند از:

- ۱- جواهر البلاغه در قرآتی تازه
 - ۲- وجه بلاغی تضمین نحوی در زبان عربی
 - ۳- محمد مندور والمنهج اللغوي في النقد الأدبي
 - ۴- سیر تحول اغراق در نقد کهن عربی (بررسی موردی اشعار متنبی)
- و بر عکس مقالاتی که فاقد مقدمه بوده، ولی دارای خاتمه‌اند، عبارتند از:

- ۱- إطلالة على حياة نظام الدين النيشابوري
- ۲- نظرة عابرة إلى استعمال حَتَّى في اللغة العربيّة
- ۳- ابو دهبيل الجمحي

بدین ترتیب ملاحظه می‌شود که مقالات مذکور از نظر داشتن مقدمه و خاتمه دارای آشفتگی و نقص هستند؛ زیرا تعدادی بدون مقدمه و خاتمه و بعضی بدون خاتمه و بعضی دیگر بدون مقدمه‌اند.

شایان یاد آوری است که مفهوم و ماهیت مقدمه و خاتمه و عناصر تشکیل دهنده آن دو، و این که نویسندگان در مقدمه و خاتمه مقالات خود، تا چه اندازه این عناصر را رعایت کرده‌اند، موضوع جداگانه‌ای است که در جای مخصوص به خود تحت عنوان "کیفیت نقد و بررسی و تجزیه و تحلیل مباحث" به طور مفصّل مورد بررسی قرار می‌گیرد؛ زیرا ممکن است بسیاری از مقالات دارای مقدمه و خاتمه باشند اما مقدمه و خاتمه آنها روشمند نبوده، فاقد عناصر تشکیل دهنده خود باشد که این خود نقص پیچیده‌ای است که باید به طور مستقلّ در جای دیگری مورد بررسی قرار گیرد.

د- عناوین داخلی کلیشه‌ای و تکراری

پاره‌ای از مقالات چاپ شده دارای عناوین کلیشه‌ای و تکراری هستند و این بدان معنی است که نویسنده محترم به خود زحمت نداده است تا با دقت و مطالعه و بررسی دقیق جوانب زوایای جدیدی از موضوع را کشف کند و با مطرح کردن این زوایای ناشناخته در قالب عناوین ابتکاری، به جذابیت و غنای علمی مقاله خود بیفزاید. و این درحالی است که به گفته برخی از پژوهشگران "انتخاب عنوان مناسب یکی از نشانه‌های تسلط نویسنده به موضوع محسوب می‌شود" (فرامرزی و همکاران، ص ۱۷۰).

با ذکر این مقدمه به بررسی بعضی از مقالاتی که دارای عنوان‌های کلیشه‌ای و تکراری هستند، پرداخته و عناوین تکراری و کلیشه‌ای آنها را به طور کامل یادآور می‌شویم. علاوه بر آن، خوانندگان ارجمند را به مقالات دیگر در مجلات ارجاع می‌دهیم.

۱- ابو دهب الجمحي

- اسم و نسب و کنیه

- قبیله

- نتیجه

ملاحظه می‌شود که مقاله بدون داشتن مقدمه از دو عنوان داخلی و نتیجه تشکیل می‌شود که با کمی دقت در دو عنوان داخلی که پیرامون اسم و نسب و کنیه و قبیله شاعر سخن می‌گویند، متوجه می‌شویم که گویا نویسنده می‌خواهد برای خواننده یک قصه کوتاه از سرگذشت یکی از مشاهیر بیان کند؛ لذا از عناوین تکراری که برای نوشتن زندگی‌نامه به کار می‌رود استفاده شده است.

۲- توفیق الحکیم؛ زندگی و آثار

۱- زندگی

۲- آثار

الف- رمان

ب- زندگی‌نامه خود نوشت

ج- نمایشنامه

د- گوناگون

نگاهی گذرا به عناوین داخلی این مقاله نشان می دهد که نویسندگان محترم توجه لازم را به اهمیت و جایگاه عناوین داخلی و عنوان بندی مقالات خود نداشته اند؛ لذا به خود زحمت پژوهش دقیق و نقادانه جهت کشف زوایای پنهان زندگی و جایگاه ادبی و آثار مشاهیر مورد بحث در مقالات فوق الذکر را نداده اند.

با این توصیف شکی نیست که باید با رعایت شاخص های علمی مقالات پژوهشی، بویژه در انتخاب مباحث فرعی و عناوین داخلی، جایگاه مقالات و مجلات علمی - پژوهشی رشته زبان و ادبیات عربی را در سطح کشور بالا برد و به استانداردهای علمی و بین المللی نزدیک کرد.

ه- عناوین اولیه زائد

مشکل دیگری که در زمینه عنوان بندی داخلی و انتخاب مباحث فرعی مقالات علمی - پژوهشی منتشره در مجلات معتبر قابل ذکر است این است، که نویسنده محترم قبل از ورود به بحث اصلی و پرداختن به موضوع مقاله خود عناوین مقدماتی زائدی را آورده که محتوای آن جز تکرار بعضی مباحث اولیه و پیش پا افتاده نیست؛ لذا جز افزایش صفحات مقاله و گرفتن وقت نویسنده و خواننده نتیجه دیگری ندارد. نگاهی به عناوین داخلی مقاله زیر این ادعا را ثابت می کند:

۱- النمط الجنوبي في اللهجة العراقية

- المقدمة

- تعريف اللغة

- تعريف اللهجة

- العلاقة بين اللغة واللهجة

- الاختلاف اللغوية بين لهجات اللغة الواحدة

- اهمية دراسة اللهجات

- اللهجات العربيّة القديمة
- اللهجة الحجازية
- لهجة تميم
- خصائص لهجة تميم
- اللهجة العراقية
- اللهجة على مرّ العصور
- أنماط اللهجة العراقية على مرّ العصور
- خصائص النمط الجنوبي في اللهجة العراقية في الوقت الحاضر
- الأصوات
- الالفاظ المفردة أو الخصائص الصرفية
- التراكيب أو الخصائص النحوية
- بعض المفردات الفارسيّة والإنجليزيّة الّتي دخلت النمط الجنوبي في اللهجة العراقية
- المفردات الفارسية
- المفردات الإنجليزيّة
- الكلمات والمصطلحات الكثيرة الاستعمال في اللهجة العراقية
- الخلاصة

ملاحظه می‌شود که مقاله فوق با احتساب مقدمه و خاتمه دقیقاً دارای ۲۲ عنوان فرعی است و بررسی موضوع اصلی مقاله، دقیقاً از عنوان ۱۴ یعنی: "خصائص النمط الجنوبي في اللهجة العراقية في الوقت الحاضر" شروع شده است. به نظر می‌رسد که جز مقدمه مقاله تمامی دوازده عنوان دیگر قبل از عنوان اصلی که نه صفحه از نوزده صفحه مقاله یعنی حدود نیمی از حجم مقاله را به خود اختصاص داده‌اند، زائدند.

اگر ادعا شود که معلومات مذکور در عناوین اولیه برای درک و فهم بهتر موضوع مقاله ضروری است، پاسخ داده می‌شود که در آن صورت باید این معلومات مفید به صورت مختصر تحت عنوان مدخل یا یک عنوان ابتکاری دیگر حداکثر در دو یا سه صفحه یادآوری شود. در این صورت هم نکات لازم برای خواننده یادآوری می‌شود و

هم حجم مسائل مقدماتی فرعی از حد مجاز و معقول خود بیشتر نمی‌شود و نویسنده متهم به زیاده‌گویی نمی‌شود. ضمن اینکه خواننده مقاله نیز با دیدن این همه عناوین داخلی و فرعی گیج و سردرگم نمی‌شود، در حالی که با عناوین فرعی مناسب و اندک ارتباط بین عناوین‌های داخلی و عنوان اصلی بهتر درک می‌شود.

در مقاله فوق‌الذکر و مقالات مشابه دیگر که از ذکر آنها به خاطر پرهیز از اطاله کلام خودداری می‌کنیم^۱ قبل از عنوان اصلی مقاله عناوین زیادی وجود دارد که ضرورتی برای آن احساس نمی‌شود؛ لذا شایسته بود نویسندگان محترم با حذف این عناوین زائد و تنها پس از یک مقدمه وارد موضوع اصلی مقاله شده، و از زیاده‌گویی پرهیز نمایند. (عبدالحسین زرین کوب، ص ۱۱) و در صورت احساس نیاز شدید به معلومات موجود در ذیل عناوین اولیه، می‌بایستی با قرار دادن معلومات ضروری تحت عنوان مدخل بعد از مقدمه و یا یک عنوان ابتکاری و جذاب که گویای محتویات ذیل خود باشد، زمینه‌سازی‌های اولیه را انجام دهند؛ آنگاه بلافاصله به موضوع اصلی مورد بحث خود بپردازند، تا هم در وقت و هزینه خود و مجلات و خواننده‌گان صرفه‌جویی کنند و هم با افزایش عناوین اولیه موجب کم‌رنگ شدن و کم‌اهمیت شدن موضوع و عنوان اصلی مقاله خود نشوند.

و- تکرار عنوان مقاله بدون عناوین فرعی

در بسیاری از مقالات پس از چند عنوان فرعی مقدماتی که عمدتاً زائد هستند، عنوان اصلی مقاله به طور کامل یا به طور ضمنی تکرار شده است که به نظر می‌رسد تکرار کامل عنوان مقاله در بین عناوین فرعی داخلی چندان شایسته پژوهش‌های برجسته علمی نباشد؛ زیرا همان‌طور که در مقدمه ذکر شد، عناوین فرعی داخلی باید بیانگر

۱. برای اطلاع بیشتر به مقالات زیر مراجعه شود: ۱- قناع امرئ القیس فی شعر عزّ الدین المناصرة ۲- سبک شناسی هجویات متنبی ۳- کرشمه معشوقی در دیوان حافظ و ابن فارض ۴- الاتزام الدینی فی شعر الشریف الرضی ۵- روش گفتمان کاوی شعر ۶- بررسی ساختار جمله عربی با تکیه بر دو روش توصیفی و گشتاری ۷- تطور المعاجم العربیة

جوانب و زوایای متعدّد موضوع اصلی باشند؛ لذا تکرار عین عنوان یا تکرار مفهوم آن در بین عناوین فرعی مقاله نمی‌تواند بیانگر جوانب و زوایای موضوع اصلی باشد و نارسایی و کاستی به شمار می‌آید.

نکته قابل توجه در این زمینه این است که در بعضی از مقالاتی که عنوان اصلی پس از چند عنوان مقدماتی زائد تکرار شده است، نویسنده مقاله همین عنوان اصلی را که اینک به یک عنوان داخلی تبدیل شده است، به عناوین فرعی دیگری تقسیم کرده است که می‌توان گفت در چنین مواردی نقص مقاله تا حدود زیادی بر طرف شده و فقط تکرار عنوان و عناوین مقدماتی زائد قبل آن مشکل عنوان بندی چنین مقالاتی محسوب می‌شوند.^۱

اما شگفت آورتر اینکه در بعضی دیگر از مقالات که دارای مشکل فوق بوده‌اند یعنی عنوان اصلی مقاله پس از عناوین فرعی و مقدماتی زائد تکرار شده است، نویسنده پس از رسیدن به موضوع اصلی و پس از تکرار عنوان مقاله یا تکرار مفهوم آن، بدون اینکه این عنوان اصلی را به عناوین فرعی تقسیم کند تا با استفاده از این عناوین فرعی جوانب و زوایای موضوع را نشان دهد، مقاله خود را با آوردن خاتمه یا نتیجه پایان داده است.

بدین ترتیب عناوین داخلی چنین مقالاتی به دو قسمت تقسیم می‌شوند: اول عناوین مقدماتی زائد، دوم عنوان اصلی بدون عناوین و مباحث فرعی؛ به عبارت دیگر عناوین اولیه که نیازی به آن نیست، وارد عنوان بندی مقاله شده اند و عنوان اصلی که باید به عناوین فرعی تقسیم می‌شد تا بیانگر موضوعات فرعی مقاله باشد، بدون آوردن عناوین فرعی به حال خود رها شده اند. نگاهی به عناوین داخلی مقالات زیر به فهم و درک بهتر این نقیصه کمک خواهد کرد:

۱- این مقالات که عناوین بعضی از آنها قبلاً نیز آمده عبارتند از: ۱- رساله التوابع والزوابع فی ضوء الفن القصصی المعاصر؛ ۲- سبک شناسی هجویات متنبی؛ ۳- الالتزام الدینی فی شعر الشریف الرضی؛ ۴- روش گفتمان کاوی شعر؛ ۵- تطور المعاجم العربیة منذ البدایة إلى القرن التاسع؛ ۶- تحلیل اعتراض نحوی در ترجمه شعر عربی؛ ۷- النمط الجنوبی فی اللهجة العراقیة؛ ۸- أسطورة تمّوز عند رواد الشعر الحدیث فی سوريا والعراق

۱- قنّاع امری القیس فی شعر عزّ الدین المناصرة

- المقدمة
- المعنى اللغوي للقنّاع
- أنماط القنّاع
- القنّاع البسيط
- القنّاع المركب
- القنّاع المخترع
- توظيف قنّاع امرئ القیس فی شعر عز الدین المناصرة
- الاستنتاج

۲- مظاهر الواقعية التفاضلية في أدب نجيب محفوظ وتداعياته

- ما الواقعية التفاضلية
- نشأتها
- تعريف الواقعية التفاضلية
- خصائصها
- الواقعية الاشتراكية في أدب نجيب محفوظ
- نتيجة البحث

همانطور که در عناوین فرعی این مقالات ملاحظه می‌شود، عنوان مقاله پس از عناوین فرعی زائد تکرار شده است و بدون تقسیم بندی آن به موضوعات و مباحث فرعی که می‌تواند بیانگر تسلط و دقت نظر نویسنده به جوانب و زوایای موضوع مورد بحث باشد، رها شده و مقاله با خاتمه یا نتیجه به پایان رسیده است.

ز- مقالات دارای عناوین داخلی مبهم

عناوین داخلی وضوح و روشنی از محاسن و امتیازات یک مقاله به شمار می‌رود. این

ویژگی در برخی از مقالات علمی _ پژوهشی رعایت نشده است.^۱
با این مقدمه کوتاه اینک به ذکر مقالاتی که بعضی از عناوین داخلی آنها دارای ابهام است، می‌پردازیم:

۱- ظواهر عروضیة لطيفة

- مقدمه
- الشرح
- الفروق بين المراقبة والمعاقبة
- أنواع المعاقبة
- ملاحظة
- ملاحظة^(۲)
- أمثلة النوع الثاني من المعاقبة بأنواعها الثلاثة
- التوضيح
- النتيجة

با کمی دقت در عناوین داخلی فوق در می‌یابیم که در بعضی از عناوین فوق به دلیل کلی و عام بودن کلمات، ابهام وجود دارد؛ عناوینی مانند الشرح، ملاحظه والتوضیح، نمی‌تواند بیانگر مقصود نویسنده از محتوای آن باشد؛ لذا نویسنده باید به جای این عناوین کلی و عام، با ظرافت و دقت در محتوای مطالب مربوط به آن، عنوانی دقیق و ابتکاری را که بیانگر مقصود نویسنده نیز باشد استخراج کند.

البته ممکن است کسی ادعا کند که هر خواننده‌ای با خواندن متن زیر عنوان فوق و دیگر عناوین مبهم ذکر شده در این مبحث، به راحتی مقصود نویسنده را می‌فهمد، و بدین ترتیب از عناوین مبهم رفع ابهام می‌شود. در پاسخ یادآوری می‌گردد که ما در این مبحث از ویژگی‌ها و استانداردهای عناوین داخلی صحبت می‌کنیم نه از قدرت نویسنده در شرح و توضیح مفاهیم که آن موضوع مستقلاً است که إن شاء الله در مجال

۱. شایان ذکر است که این ویژگی در مقیاس وسیع‌تر در مورد عنوان اصلی مقالات نیز صدق می‌کند که در جای دیگر قابل بررسی است.

۲. تکرار دو عنوان داخلی کلی و مبهم که برای هر کدام دو الی سه صفحه مطلب نوشته شد.

دیگری تحت عنوان " کیفیت نقد و بررسی " به آن خواهیم پرداخت؛ لذا به نظر می‌رسد وظیفه نویسنده است که با انتخاب عناوین داخلی واضح و روشن و دقیق حتی امکان بدون نیاز به شرح و توضیح عناوین، مقصود خود را از عنوان‌های داخلی به خواننده منتقل نماید.

ح- مقالات دارای عناوین داخلی طولانی

مشکل دیگری که در این زمینه باید به آن اشاره کرد، وجود عناوین داخلی طولانی در بعضی مقالات است. این مورد نیز مانند مورد قبل از نواقص عنوان اصلی مقالات هم به شمار می‌رود؛ زیرا یکی از معیارهای عنوان مقاله، مختصر بودن آن است، به شرطی که به مفهوم آن خللی وارد نشود. باید تلاش کرد که عناوین داخلی تا آنجا که مقدور است مختصر باشد. با رعایت این استاندارد، نویسندگان می‌توانند از وقوع کلمات زائد در عناوین جلوگیری کنند.

مقالاتی که دارای عناوین طولانی بوده، نویسندگان محترم در این عناوین طولانی شاخص‌ها و استانداردهای لازم را جهت اختصار آنها مد نظر قرار نداده‌اند، عبارتند از:

۱- الحبّ في كتابات غادة السمان

- المقدمة

- الحبّ و صنفه

الف: الحبّ الانساني الشامل " أو ما يمكن إدراجه ضمن الحبّ الروحي "

ب: الحبّ الحقيقي بين الجنسين

الصنف الثاني: الحبّ المجازي

الف: حبّ التملّك أو (ما يطلق عليه العرفاء " الحبّ الطبيعي ")

ب: الحبّ الجسدي والجنسي أو ما يسمّى بالحبّ البهيمي أو الطبيعي "

- النتيجة

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، سه عنوان از عناوین داخلی مقاله فوق یعنی عنوان‌های سوّم و ششم و هفتم بیش از حد لازم طولانی‌اند و دلیل آن هم وجود بعضی

کلمات و عبارات زائد است که با حذف آنها چندان خللی به مفهوم عنوان داخلی مذکور وارد نمی‌شود. برای فهم بیشتر لازم است یک بار دیگر عنوان سوّم مقاله را مورد دقّت قرار دهیم:

– الحبّ الإنساني الشامل أو ما يمكن إدراجه ضمن الحبّ الروحي

شکی نیست که نویسنده محترم به سادگی می‌توانست از بین دو مفهوم "الحبّ الإنساني الشامل" و مفهوم "الحبّ الروحي" یکی را انتخاب کند و آن را عنوان داخلی مبحث خود قرار دهد؛ زیرا آنچه از مفهوم عنوان طولانی نویسنده استنباط می‌شود، این است که این دو مفهوم مترادف هستند؛ لذا چندان نیازی به اضافه کردن مترادفات در عناوین نداریم؛ چرا که یکی از عیوب عناوین مقالات، وجود کلمات مکرّر و مترادف در عنوان آنهاست (طاهری نیا، ص ۱۱۶). و اگر هم نویسنده ضرورتی در بیان مفهوم مترادف احساس می‌کند، می‌تواند در ابتدای مبحث در ذیل عنوانی ابتکاری این دو مفهوم مترادف را یادآوری کند.

علاوه بر آن حتی اگر نویسنده اصرار دارد که دو مفهوم مترادف حتماً باید در عنوان ذکر شوند، باز هم می‌تواند هر دو مفهوم مترادف را در عنوان مختصر به شکل زیر بیان کند:

الحبّ الإنساني الشامل أو الحب الروحي

ملاحظه می‌شود که با حذف عبارت "أو ما يمكن إدراجه ضمن" علاوه بر اینکه هر دو مفهوم مورد نظر حفظ شده است، عنوان جدید پیشنهادی مختصرتر از عنوان موجود در مقاله است که به نظر می‌رسد تا حدودی بر جذابیت و زیبایی آن می‌افزاید.

همین مطالب را دقیقاً می‌توان در مورد دو عنوان داخلی دیگر این مقاله یعنی عنوان ششم و هفتم بیان کرد که ما به سبب پرهیز از اطاله کلام از شرح آن خودداری می‌کنیم. در ادامه این مبحث برای رعایت اختصار فقط به عنوان برخی دیگر از مقالات چاپ شده و عنوان داخلی طولانی موجود در آن اشاره می‌کنیم:

۱- تعریف در تعبيرات عددی

الف- تعریف عدد هنگامی که پیش از معدود می‌آید: (الگوی

تقدّم عدد بر معدود) یعنی عدد + معدود)

ب- تعریف عدد هنگامی که پس از معدود خود می‌آید:

(الگوی تقدّم معدود بر عدد؛ یعنی معدود + عدد)

ملاحظه می‌شود که دو عنوان الف و ب که از عناوین اصلی و محوری مقاله مذکور است، بیش از حدّ معمول طولانی هستند و دلیل آن اضافه کردن معلومات داخل پراتنز در عنوان است، که می‌شد در توضیح زیر عنوان بیاید.

۲- جواهر البلاغه در قرائتی تازه

- مقدمه

۱- خلل و نقص در نصّ و متن مثال یا شاهد

۲- خلل و نقص در تعویض شاهد یا در جابه‌جایی آن

۳- خلل و نقص که در آن شاهد یا نفس صورت مسأله انطباق ندارد و خارج از دایره موضوع را هدف قرار می‌دهد.

نگاهی به عنوان داخلی این مقاله نشان می‌دهد که اضافه کردن کلمات مترادف آن‌هم در حالی که هیچ ضرورتی برای آن احساس نمی‌شود، می‌تواند باعث طولانی شدن عنوان و عدم جذابیت آن گردد.

کلمات مترادف موجود در عنوان داخلی شماره ۱ عبارتند از: خلل و نقص - نصّ و متن - مثال یا شاهد؛ لذا به نظر می‌رسد بهتر بود نویسنده فاضل پس از حذف کلمات مترادف، عنوان مختصرتر "خلل در متن مثال" را به جای عنوان داخلی مذکور انتخاب می‌کرد. همین‌گونه است عنوان‌های داخلی دیگر مقاله فوق‌الذکر به‌ویژه عنوان شماره ۳ که خود یک پاراگراف دو خطی است.

۳- فدوی طوقان و شعر او

در مقاله فوق که با احتساب مقدمه و خاتمه دارای هفده عنوان داخلی است، غالب عناوین دارای اختصار و ایجاز لازم بوده، از این بابت نقص ندارد؛ أمّا متأسفانه در بین

همین عناوین مختصر و مفید و گویا ناگهان عنوان طولانی نهم، توازن و تناسب عناوین داخلی مقاله را بر هم زده است. این عنوان داخلی عبارت است از:

- تضمین از اشعار شاعران یا عبارتهای غیر عربی و یا جمله‌های طولانی از نثر باید گفت علت طولانی بودن و نامتناسب بودن عنوان فوق در کنار هم آوردن مفاهیمی است که ارتباط عمیقی بین آنها نیست؛ لذا بهتر بود این عنوان طولانی به سه عنوان مختصرتر تقسیم می شد که هر کدام از عناوین به یک جنبه از جوانب عنوان فوق اشاره دارند. این عناوین پیشنهادی مختصرتر عبارتند از:

- تضمین از اشعار شاعران، تضمین از عبارتهای غیر عربی، تضمین از جملات منثور

بدین ترتیب و براساس آنچه در این مبحث آمده است، نتیجه گرفته می شود که با کمی دقت و حوصله و به خرج دادن ذوق و سلیقه و ابتکار می توان از به کار بردن عناوین طولانی که غالباً به تناسب و جذابیت آن لطمه می زند، دوری کرد.

ط- آشفنگی ناشی از تقدیم و تأخیر و جابجایی عناوین

یکی از پیچیده‌ترین نواقصی که شایسته است در این مقاله به آن پرداخته شود، مشکل آشفنگی عناوین داخلی بعضی از مقالات به دلیل تقدیم و تأخیر و جابجایی نادرست عناوین و مباحث داخلی است؛ زیرا همان‌طور که در ابتدا اشاره شد، عناوین و مباحث داخلی یک پژوهش که بیانگر عناصر و افکار اساسی موضوع می‌باشند، دارای ارتباط دقیق منطقی بوده، مانند حلقه‌های یک زنجیر به هم پیوسته هستند؛ بنابراین جابجایی موضوعات و مباحث فرعی و تقدیم و تأخیر عناوین داخلی باعث آشفنگی عناوین داخلی و به هم خوردن سیر تکاملی موضوعات فرعی می‌شود و به مثابه پاره شدن حلقه‌های به هم پیوسته زنجیر است.

اینک برای فهم بهتر موضوع و همچنین رعایت اختصار فقط عناوین داخلی یکی از مقالات مذکور را باز بینی می‌کنیم تا شاهی بر اثبات این مدعا باشد. جهت اطلاع

بیشتر خوانندگان را به عناوین داخلی مقالات دیگر در مجلات ارجاع می دهیم.^۱

۱- بررسی مقامات أبو القاسم حریری

- مقدمه

- حریری کیست

- معنای لغوی مقامه

- تعریف اصطلاحی مقامه و توضیح آن^(۲)

- معرفی کتاب مقامات حریری

- موضوع اصلی مقامات حریری

- چگونگی و علت نگارش مقامات حریری

- اهمیت مقامات

- شناخت جامعه و روابط انسانی

- شناخت طبقات اجتماعی

- شناخت محیط و جغرافیا

- شناخت ابزار و وسایل

- قهرمان مقامات، واقعیت یا تخیل

- مقامات حریری قصه یا تفنن

- اولین مقامه نگار و سابقه مقامه نویسی

- متأثران از اثر حریری و ادامه سیر مقامه

- نخستین مقامه حریری

- زمان و مکان نگارش مقامات

۱. جهت اطلاع بیشتر به عناوین داخلی ابن مقالات مراجعه نمایید: ۱- بررسی مقامات أبو القاسم حریری ۲-
تأثیر راهبردهای یادگیری زبان دوم بر فرایند یادگیری زبان عربی ۳- اتماط من الترجمة بين اللغتين العربية والفارسية ۴-
حیات فردی و علمی نجم الأئمة در آینه پژوهش و نقد ۵- منشأ، ریشه‌ها و واضعین خط عربی ۶- الدوائر العروضية
الخليلية من جهة وظيفية

۲- کلمات پایانی عنوان مذکور یعنی عبارت "و توضیح آن" زائد است.

- وجه تسمیه مقامه ها
- خلاصه ای از مقامات
- رسائل و تالیفات حریری
- نتیجه

همان‌طور که ملاحظه می‌کنید، مقاله فوق با احتساب مقدمه و نتیجه دارای ۲۲ عنوان داخلی است که به نظر می‌رسد بعضی از این عناوین داخلی در جای درست و منطقی خود قرار نگرفته‌اند؛ لذا تا حدودی باعث آشفتگی و ضعف مقاله در این زمینه شده‌اند. به عنوان مثال نویسنده در ابتدای مقاله به معرفی حریری تحت عنوان "حریری کیست" پرداخته، سپس در پایان مقاله آثار وی را تحت عنوان "رسائل و تالیفات حریری" ذکر کرده است. در حالی که اساساً معرفی یک شخصیت ادبی و علمی بدون ذکر آثار او کامل نمی‌شود؛ لذا به نظر می‌رسد مبحث آخر مقاله تحت عنوان "رسائل و تالیفات حریری" باید به ابتدای مقاله بعد از عنوان "حریری کیست" منتقل گردد. ضمن اینکه خود این دو عنوان نیز می‌تواند در جای خود در هم ادغام شده، به یک عنوان از قبیل "حریری و تالیفات او" تبدیل شود.

همچنین عنوان "اولین مقامه نگار و سابقه مقامه نویسی" که در ردیف پانزدهم آمده است، می‌بایست به ردیف پنجم یعنی بعد از عنوان "تعریف اصطلاحی مقامه" منتقل گردد. زیرا نویسنده قبل از معرفی کتاب مقامات حریری به تعریف مقامه از نظر لغوی و اصطلاحی پرداخته است، پس شایسته بود قبل از وارد شدن به بررسی مقامات حریری، اولین مقامه نگار و سابقه مقامه نویسی بلافاصله پس از مفهوم مقامات مورد بررسی قرار گیرد.

از شواهد دیگر در زمینه آشفتگی عناوین مقاله فوق این است که چهار عنوان هفدهم تا بیستم که پیرامون نخستین مقامه حریری و زمان و مکان نگارش مقامات و وجه تسمیه مقامه‌ها و خلاصه‌ای از مقامات سخن می‌گویند بایستی پس از عنوان هفتم یعنی "چگونگی و علت نگارش مقامات حریری" و قبل از بررسی اهمیت مقامات ذکر می‌شدند.

آخرین نکته در این زمینه اینکه بهتر بود نویسنده ابتدا به معرفی مقامات می پرداخت آنگاه حریری را معرفی می کرد؛ زیرا بدین ترتیب معرفی حریری قبل از معرفی کتاب وی قرار می گرفت که منطقی تر به نظر می رسد. ضمن اینکه اصولاً معرفی مقامات بر معرفی حریری مقدم است؛ چون حریری به مقامات شناخته می شود نه مقامات به حریری.

با این توضیحات، عناوین داخلی مقاله فوق را بدون هیچ گونه تغییری در محتوی و فقط با جابجایی، ذکر می کنیم:

بررسی مقامات ابو القاسم حریری

- مقدمه
- معنای لغوی مقامه
- معنای اصطلاحی مقامه
- اولین مقامه نگار و سابقه مقامه نویسی
- حریری کیست
- رسائل و تالیفات حریری
- معرفی کتاب مقامات حریری
- موضوع اصلی مقامات حریری
- چگونگی و علت نگارش مقامات حریری
- نخستین مقامه حریری
- زمان و مکان نگارش مقامات
- وجه تسمیه مقامه‌ها^۱
- خلاصه ای از مقامات
- قهرمانان مقامات واقعیت یا تخیل
- مقامات حریری قصه یا تفنن

۱. با توجه به عنوانهای دیگر مقاله مذکور بهتر بود در این عنوان نیز از اصطلاح مقامات استفاده می کرد.

- اهمیت مقامات

- شناخت جامعه و روابط انسانی

- شناخت طبقات اجتماعی^۱

- شناخت محیط و جغرافیا

- شناخت ابزار و وسایل

- متاثران از اثر حریری و ادامه سیر مقامه

- نتیجه

بدین ترتیب پس از تعدیل و جابجایی عناوین داخلی مقاله فوق ملاحظه می شود که عناصر و افکار اساسی مقاله که شامل معرفی مقامات، معرفی حریری، معرفی کتاب مقامات حریری و ویژگی‌های آن و همچنین اهمیت و فایده مقامات و در نهایت تاثیر مقامات حریری در ادباء و نویسندگان بعد از خود و ادامه مقامه نویسی بعد از حریری است، به صورت منطقی و دقیق در کنار هم قرار گرفته و مرتب شده اند.

بنابراین باید استادان و پژوهشگران ارجمند ابتدا با دقت در جوانب و زوایای موضوع، عناصر و افکار اساسی را استنباط کنند و سپس با دقت این عناصر و افکار را در یک ترتیب و تنظیم منطقی قرار دهند تا عناوین داخلی مانند حلقه های یک زنجیر به هم پیوندند؛ به طوری که جابجایی حلقه های آن امکان پذیر نباشد.

ی - عدم تناسب عناوین با جوانب و زوایای موضوع

آخرین و مهم ترین موضوعی که در این مقاله به عنوان یکی از نواقص بزرگ انتخاب مباحث فرعی و تنظیم عناوین داخلی مقالات، به آن اشاره می شود این است که مباحث فرعی و عناوین داخلی بسیاری از مقالات، متناسب با عناصر و افکار اساسی موضوع نبود، و بیانگر جوانب و زوایای متعدد موضوع خود نیست.

این نقص یکی از مهم ترین و در عین حال شایع ترین نقص های عنوان بندی

۱. به نظر می رسد که این عنوان تکرار عنوان داخلی قبلی مقاله است.

مقالات محسوب می شود. "مهم ترین" از این لحاظ که اولین وظیفه مباحث و عناوین داخلی، همان طور که در آغاز این مقاله بیان شد، این است که باید عناوین داخلی بیانگر افکار و عناصر و زوایای موضوع مورد بحث باشند؛ لذا عدم اِتصاف عناوین داخلی به این ویژگی مهم می تواند مهم ترین مشکل محسوب گردد؛ "شایع ترین" نیز به این سبب که چون دریافت عناصر اصلی یک موضوع و کشف زوایای آشکار و پنهان آن امر پیچیده ای است که به مطالعه وسیع و اشراف نسبت به موضوع و در عین حال دقت و ابتکار نیاز دارد. و این کار از عهده هر کسی بر نمی آید، بسیاری از مقالات واجد این نقص هستند.

بر همین اساس می توان مقالاتی را که به علت بسیاری از نواقص مطروحه در مباحث این مقاله به آن اشاره شده است، بویژه مبحث مربوط به عناوین اولیه زائد و مبحث مربوط به تکرار عنوان مقاله در عناوین داخلی و همچنین مقالات دارای عناوین تکراری و کلیشه ای، نیز در این مجموعه قرار داد. ما در اینجا برای جلوگیری از اطاله کلام از تکرار مقالاتی که دارای چنین نواقصی هستند خودداری نموده، خوانندگان محترم را به مباحث سابق این مقاله ارجاع می دهیم.

اما در کنار مقالات واجد ویژگی های فوق مقالات دیگری وجود دارد که دارای نواقص فوق نیستند؛ یعنی نه عناوین اولیه آنها زائد است و نه عنوان اصلی مقاله تکرار شده و نه دارای عناوین کلیشه ای اند، با این حال عناوین داخلی مقاله بیانگر زوایا و جوانب موضوع نیست. دلیل چنین امری را می توان در دو مورد خلاصه کرد: اول اینکه عناوین داخلی مقالات با موضوع مورد بحث و عناوین داخلی دیگر مقاله تناسب ندارد؛ دوم اینکه مقالات دارای عناوینی است که بیشتر حالت توصیفی دارد و بیانگر ویژگی های موجود است، بدون اینکه گویای حسن نقادانه و ابتکار و نوآوری باشد.

اما مقالاتی که عناوین نامتناسب دارند، عبارتند از:

۱- ابن ابی عتیق و تطور النقد

- مقدمه

- ابن ابی عتیق

- ابن ابی عتیق و حارث بن خالد
- ابن ابی عتیق و عمر بن ابی ربیعہ
- ابن ابی عتیق و نصیب
- ابن ابی عتیق و عبید الله بن قیس الرقیات
- ابن ابی عتیق و کثیر
- ابن ابی عتیق و العرجی
- نتیجه گیری

از عنوان مقاله فوق چنین استنباط می شود که نویسنده محترم می خواهد نقش ابن ابی عتیق را در رشد و تطور نقد ادبی بررسی نماید. ولی عناوین داخلی جز معرفی ابن ابی العتیق و مقایسه یا ارتباط با بعضی از شخصیت‌هایی که بعضی از آنها نزد خواننده ناشناخته‌اند، کار دیگری انجام نمی دهد؛ لذا به نظر می‌رسد بهتر بود عنوان مقاله بررسی زندگی و آثار ابن ابی عتیق باشد. به عبارت دیگر عناوین داخلی مذکور در مقاله فوق فقط به قسمت اول موضوع مقاله یعنی "ابن ابی العتیق" پرداخته و از جنبه دوم مقاله یعنی "نظور نقد" غافل مانده است. یا حداقل عناوین مذکور بیانگر آن نیست. در چنین مواردی ممکن است گفته شود که نویسنده محترم در ذیل عناوین فوق به بررسی رشد و تطور نقد پرداخته است. در پاسخ باید گفت که در اینجا سخن از عناوین داخلی است که باید بیانگر جوانب و زوایای متعدد موضوع باشد، و الا چگونگی ارائه مطلب و کیفیت نقد و بررسی افکار و عناصر یک مقاله موضوع دیگری است که باید در جای دیگری مورد بررسی قرار گیرد.

۲- پژوهش در منابع و سبک خطیب تبریزی در کتاب "الکافی فی

العروض والقوافی"

- مقدمه
- کتاب الکافی فی العروض والقوافی و منابع آن
- اقتباس از دو کتاب الاقناع صاحب بن عباد و العروض ابن جنی
- تبریزی و دوایر عروض

- تعاریف^۱

- اقتباس تبریزی از دو کتاب مختصر القوافی والمعرب ابن جنی

- اقتباس تبریزی از سایر منابع

- نتیجه

همان طور که ملاحظه می شود، موضوع مقاله بررسی منابع و سبک خطیب تبریزی در یکی از کتاب های وی به نام "الكافی فی العروض والقوافی" است؛ ولی غالب عناوین داخلی به بررسی یک جنبه از موضوع مقاله یعنی اقتباس تبریزی از منابع پرداخته، از بررسی جنبه های دیگر موضوع که همان سبک مؤلف در کتاب مذکور می باشد غافل مانده است؛ لذا به نظر می رسد با این عناوین داخلی بهتر بود عنوان مقاله "بررسی منابع خطیب تبریزی در کتاب الكافی فی العروض والقوافی" باشد؛ چون عناوین داخلی بیانگر سبک مؤلف در کتاب مذکور نیست.

خلاصه آنکه باید با دقت و ظرافت و ابتکار، عناوینی برای مباحث فرعی مقالات انتخاب کرد که علاوه بر دارا بودن شرایط و ویژگی های مذکور در مباحث قبل، بیانگر محتوی و موضوع وحتی نتایج حاصله نیز باشد؛ به طوری که خواننده با خواندن عناوین بتواند جهت گیری و نتیجه پژوهش را حدس بزند.

ک- مقالات دارای مباحث و عناوین داخلی قابل قبول

در پایان این مقاله به بررسی مقالاتی می پردازیم که تا حدودی معیارهای علمی را در انتخاب مباحث و عنوان بندی داخلی که در ابتدای این تحقیق بیان شد رعایت کرده، از نواقص مذکور در مباحث قبل بر کنار بوده اند؛ لذا دارای عناوین داخلی قابل قبولی هستند. هر چند چنین مقالاتی بسیار اندک هستند ولی بیان ویژگی ها و ذکر نمونه هایی از مباحث فرعی و عناوین داخلی آنها می تواند در انتخاب عنوان های داخلی مقالات در آینده راهگشا باشد.

۱. این عنوان نیز از عناوین داخلی کلی و مبهم است.

۱- تحلیل ساختاری و محتوایی اشعار مثنوی امین الریحانی

- مقدمه

۱- ریحانی و نوآوری شعر

۲- تحلیل ساختاری اشعار مثنوی ریحانی

۱-۲- شیوه تصویرپردازی

۲-۲- شیوه رمزگرایی

۲-۳- ویژگی‌های صوری

الف- موسیقی

ب- قافیه

ج- نظام واژگان

د- اسالیب بیانی

۳- تحلیل محتوایی اشعار مثنوی ریحانی

۱-۳- خوشبینی و غلبه روح امیدواری

۲-۳- دین‌گرایی

۳-۳- ظلم ستیزی

- نتیجه‌گیری

ملاحظه می‌شود که عناوین داخلی مقاله فوق بیانگر جوانب وزوایای متعدد موضوع مقاله است؛ چون موضوع مقاله "تحلیل ساختاری و محتوایی اشعار مثنوی امین الریحانی" است، نویسنده محترم پس از یک مقدمه و یک مبحث کلی که می‌تواند به عنوان پیشگفتار یا مدخل مفید به شمار آید مقاله خود را در دو محور اصلی مطابق عنوان مقاله تقسیم کرده است.

این دو محور همان‌طور که در عنوان اصلی شماره ۳ و ۲ ملاحظه می‌کنید، تحلیل ساختاری و تحلیل محتوایی است، آنگاه برای هر یک از عناوین محوری که خود جزئی از عنوان مقاله هستند، چند عنوان جزئی‌تر که بیانگر شاخه‌های دو محور اصلی‌اند آورده است؛ لذا می‌توان گفت که مباحث فرعی و عناوین داخلی مقاله فوق می‌تواند

به عنوان نمونه‌هایی از عنوان بندی قابل قبول معرفی گردد.

البته یاد آوری این نکته لازم است که تایید عنوان‌های داخلی مقاله فوق به معنی تایید مقاله از جنبه های دیگر نیست، چون ممکن است نویسنده در ارائه مطلب و تجزیه و تحلیل داده‌ها و استنتاج و نقد و مفاهیم، دچار ضعف‌ها یا اشتباهاتی شود که در جای دیگر قابل بررسی است. یا حتی ادعا نمی‌شود که عناوین داخلی مذکور بدون عیب و نقص است؛ بلکه منظور این است که این مقاله تا حدودی طراحی مباحث و عنوان بندی‌های قابل قبول دارد، هر چند ممکن است که در این زمینه دارای بعضی نواقص جزئی باشد. به عنوان نمونه می‌توان به اندکی ابهام در بعضی عناوین در محور اول یعنی "تحلیل ساختاری" اشاره کرد. مثلاً آیا منظور از ساختار همان سبک و اسلوب است؟ و یا منظور از "ویژگی‌های صوری" در عنوان ۲-۳ چیست؟ و آیا "شیوه تصویر پردازی" در عنوان ۱-۲ با "أسالیب بیانی" در عنوان "د" تداخل ندارد؟

بدین ترتیب شکگی نیست که ابهام در موارد فوق، بعضی نواقص جزئی در عنوان بندی مقاله مذکور ایجاد کرده است؛ با این حال مقاله فوق از این جهت یکی از مقالاتی است که مباحث فرعی و عنوان‌های داخلی قابل قبول دارد و می‌تواند الگویی برای پژوهشگران جوان در این زمینه به شمار آید.

۲- گفتمان عرفان در آثار جبران خلیل جبران

- مقدمه

- سابقه و پیشینه تحقیق
- سیر تحول اعتقادات جبران
- عرفان نزد جبران
- وحدت وجود
- انسان کامل
- عشق و محبت
- وحدت ادیان

- دین حقیقی

- تناسخ روح والوهیت

- نتیجه گیری

ملاحظه می‌شود که نویسنده پس از مباحث مقدماتی در چهار عنوان اولیه مقاله، به گوشه‌هایی از عرفان در آثار جبران اشاره کرده است که خواننده با استفاده از این عناوین وحتی بدون خواندن محتویات مقاله می‌تواند تا حدودی پی به معلومات موجود در مقاله ببرد. این اطلاع رسانی نتیجه انتخاب عناوین است که بیانگر زوایای موضوع هستند. هر چند عناوین اولیه مقاله دارای نقص کوچکی است، وآن اینکه به نظر می‌رسد بهتر بود عنوان دوم حذف شده در عنوان اول یعنی مقدمه ادغام می‌شد؛ زیرا بیان پیشینه موضوع، جزئی از مقدمه است. همچنین بهتر بود دو عنوان سوم و چهارم در هم ادغام شده؛ به یک عنوان که در بر گیرنده هر دو مبحث باشد تبدیل شود؛ زیرا موضوع اصلی مقاله از عنوان پنجم یعنی وحدت وجود که یکی از ظواهر عرفان در آثار جبران است، شروع می‌شود.

۳- رمزية السیاب واستدعاء الشخصیات القرآنية

- المقدمه

- الرمز عند سیاب

- آدم

- قابیل وهابیل

- آیوب

- المسيح (ع)

- محمد (ص)

- یأجوج ومأجوج

- خاتمة البحث

در این مقاله نویسنده با یک مقدمه و یک عنوان عام که مدخل و دروازه ورود به بحث به شمار می‌آید، بدون هیچ‌گونه عناوین زائد دیگر بلافاصله وارد موضوع اصلی

شده و مواردی از رمزگرایی سیاب را از طریق فراخواندن و کمک گرفتن از شخصیت‌های قرآنی و استفاده از آنها به عنوان رمز و سمبل در آثار خود، ارائه داده است.

بدین ترتیب به نظر می‌رسد عناوین داخلی در مقاله فوق تا حدودی می‌توانند بیانگر جوانب و زوایای متعدد موضوع بوده، از نواقص مطروحه در مباحث قبل دور باشند. هر چند بهتر بود در ذکر نام شخصیت‌های متعدد قرآن که مورد استفاده سیاب قرار گرفته، به نوع نگاه سیاب به آن شخصیت‌ها و نوع بهره‌برداری سیاب از آن شخصیت‌ها به عنوان رمز در شعر خود، اشاره می‌کرد و عنوانی می‌ساخت که بیانگر این موضوع باشد؛ مثلاً حضرت آدم و قایل و هابیل و ایوب و غیره در شعر سیاب رمز چه مفاهیم و موضوعاتی به شمار می‌آیند. به عبارت دیگر نشان می‌داد که مثلاً مسیح در شعر سیاب رمز چه چیزی قرار گرفته است. این امر با کمی دقت و ابتکار و با تعدیل و بازسازی عناوین می‌توانست انجام گیرد.

در پایان این مبحث مجدداً یادآوری می‌شود که ذکر نمونه‌های فوق از مقالاتی که دارای عناوین قابل قبول هستند، به معنای تأیید و دفاع از مقالات مذکور در این مبحث نیست؛ بلکه منظور این است که با توجه به موضوع مقاله، نویسنده توانسته است یک سیر منطقی و تکاملی برای انتخاب مباحث فرعی موضوع خود انتخاب کند. هر چند ممکن است که همین مقالات دارای نواقص جزئی در عناوین داخلی و یا نواقص کلی‌تر باشند.

نتیجه

رعایت ضوابط و معیارهای انتخاب مباحث فرعی و تنظیم عنوان‌های داخلی مقالات که خود شاخه‌ای از منهجیه‌ی البحث یا روش تحقیق است، نیاز به تجربه و دقت و مهارت فراوانی دارد.

نتایج حاصله از این پژوهش بیانگر آن است که بسیاری از مقالات رشته زبان و ادبیات عربی که در مجلات علمی _ پژوهشی چاپ شده‌اند، کاستی‌ها و نواقص کیفی و نظری فراوانی دارند که خود ناشی از عدم اهتمام و یا حتی ناآگاهی از اصول و مبانی

مباحث فرعی و عنوان بندی داخلی مقالات است.

بر این اساس، نواقصی از قبیل فقدان مباحث فرعی و عدم عنوان بندی داخلی، فقدان مقدمه و خاتمه، عناوین داخلی تکراری و کلیشه ای، عناوین اولیه زائد، تکرار عنوان مقاله بدون تقسیم بندی موضوعی و مباحث فرعی، عناوین داخلی مبهم و طولانی، آشفتگی ناشی از تقدیم و تأخیر مباحث و در نهایت عدم تناسب عناوین داخلی با موضوع مقاله مهم ترین ضعف‌های مقالات چاپ شده هستند.

از سوی دیگر، در بین تمامی مقالات، فقط تعداد اندکی از مقالات دارای استانداردهای لازم در این زمینه بوده‌اند که به عنوان حسن ختام جهت ارائه الگویی برای پژوهشگران به تفصیل بیان گردید.

بر اساس این پژوهش، پیشنهاد می‌شود که پژوهشگران فاضل با دقت در جوانب و زوایای متعدد موضوع، عناصر و افکار اساسی آن را استنباط کرده، با دقت این عناصر و افکار را در یک ترتیب و تنظیم منطقی قرار دهند، سپس نسبت به انتخاب مباحث فرعی و عناوین داخلی ابتکاری اقدام نمایند. علاوه بر آن بهتر است با حذف عناوین زائد اولیه، تنها پس از یک مقدمه وارد موضوع اصلی مقاله شوند و در صورت احساس نیاز شدید، با قرار دادن معلومات اولیه ضروری ذیل یک عنوان ابتکاری و جذاب که گویای محتویات ذیل خود باشد، بلافاصله به موضوع اصلی خود بپردازند. خلاصه آنکه باید با دقت و ظرافت عناوینی خلق کرد که علاوه بر دارا بودن ویژگی‌ها و استانداردهای لازم، بیانگر محتوی و حتی نتایج حاصله نیز باشد؛ به طوری که خواننده با خواندن عناوین داخلی بتواند جهت‌گیری و نتیجه پژوهش را حدس بزند.

منابع و مأخذ:

- الجبوری، یحیی وحید، **منهج لبحث الأدبی وتحقیق النصوص**، بیروت، دار الکتب العلمیة، الطبعة الثانية، ۱۹۸۹.
- خاکی، غلامرضا، **روش تحقیق: با رویکردی به پایان نامه نویسی**، تهران، انتشارات بازتاب، چاپ سوم، ۱۳۸۶.
- خورشیدی، عباس، وغندالی، شهاب الدین، وموفق، فرشید، **روشهای پژوهش در علوم رفتاری (از نظریه تا عمل)**، تهران: انتشارات نوین پژوهش، چاپ اول، ۱۳۷۸.
- دلاور، علی، **روشهای تحقیق در روان شناسی وعلوم تربیتی**، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور، چاپ اول، ۱۳۸۵.
- زرین کوب، عبد الحسین، **تحقیق درست: یادداشتها واندیشه ها**، تهران: انتشارات جاویدان، چاپ سوم، ۲۵۳۶.
- سنو، أهیف، **محاضرات فی منهجیة البحث**، بیروت، جامعه القادیس یوسف، معهد الآداب الشرقیة، ۲۰۰۱.
- شلبی، أحمد، **کیف تکتب بحثاً أو رسالته**، القاهرة: مكتبة النهضة المصریة، الطبعة الثامنة، ۱۹۷۴.
- شوقی ضیف، **البحث الأدبی: طبیعته، مناهجه، أصوله**، مصادره، القاهرة: دار المعارف، الطبعة السابعة، ۱۹۷۲.
- صابری، علی، **المنهج الصحیح فی كتابة البحث الأدبی**، انتشارات شرح، چاپ اول، ۱۳۸۴.
- طاهری نیا، علی باقر وبخشی مریم، "سنجش تولیدات علمی گروه زبان وادبیات عربی ایران"، (مقالات علمی پژوهشی از سال ۱۳۸۶ - ۱۳۸۲)، ص ۱۰۳ - ۱۲۸ مجله انجمن زبان وادبیات عربی، شماره ۱۳، زمستان ۱۳۸۸.

- فرامرز قراملکی، أحد، *روش مطالعات دینی*، مشهد، انتشارات دانشگاه علوم اسلامی رضوی، چاپ اول، ۱۳۸۵.
- لطف آبادی، حسین، "تولید علم و مقالات علمی پژوهشی علوم انسانی در ایران"، *فصلنامه نوآوری های آموزشی*، شماره ۶، ۱۳۸۲.
- مشکین فام، بتول، *البحث الأدبی: مناهجه و مصادره*، تهران: انتشارات سمت، چاپ دوم، ۱۳۸۶.
- نادری، عزت الله وسیف نراقی، مریم، *روش های تحقیق در علوم انسانی*، انتشارات بدر، چاپ پنجم، ۱۳۷۲.
- میرزایی فرامرز، خلیل پروینی، علی سلیمی، "تحلیل گزارشگونه مقالات چاپ شده مجله انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی"، ص ۱۶۵ - ۱۸۱ *مجله انجمن زبان و ادبیات عربی*، شماره ۱۰، پاییز و زمستان ۱۳۸۷.

دراسة المباحث الفرعية والعناوين الداخلية للمقالات العلمية المحكمة في اللغة العربية وآدابها

دكتور صادق عسكرى

استاذ مساعد في اللغة العربية و آدابها بجامعة سمنان

الملخص:

إن معالجة المباحث الفرعية ودراسة العناوين الداخلية للمقالات العلمية المحكمة، وتحديد مدى تطابق العناوين الداخلية مع المعايير العلمية الجديدة، تعتبر من الطرق الهامة لرفع النواقص الموجودة وارتفاع المستوى العلمي للمقالات الجامعية. تدل دراسة أكثر من ٨٠ مقالة منشورة في المجالات العلمية المحكمة في اللغة العربية وآدابها، على أن الالتزام بالأصول والمعايير في اختيار المباحث الفرعية والعناوين الداخلية كفرع من منهجية البحث، يحتاج إلى كثير من الممارسة والدقة والمهارة. فبغض النظر عن عدد قليل من المقالات المقبولة، نلاحظ أن كثيراً من مقالات اللغة العربية وآدابها تعاني من نواقص وعيوب كثيرة تنتج من قلة الاهتمام بل وحتى من عدم معرفة الأصول والمعايير المنهجية في اختيار المباحث الفرعية وتنسيق العناوين الداخلية. فبناء على ذلك تعاني المقالات المنشورة من نواقص كثيرة أهمها: فقدان المباحث والعناوين الداخلية، فقدان المقدمة والخاتمة، وجود عناوين كلية مكررة، عناوين زائدة في بداية الأبحاث، تكرار عنوان المقالة دون التنوع والتقسيم، العناوين المبهمة والطويلة، التشتت الناتج من تقديم المباحث وتأخيرها، وأخيراً فقدان تناسق المباحث والعناوين الداخلية مع موضوع المقالة. فيستحسن الاحتساب عن هذه العيوب والنواقص لرفع المستوى العلمي للمقالات الجامعية.

المفردات الرئيسية: المقالات المحكمة، العناوين الداخلية، منهجية البحث، اللغة العربية وآدابها.